

Knjiga je na kraju opskrbljena za znanstvene svrhe neophodnim analitičkim indeksima. To su Indeks imena (257—281), Predmetni indeks (282—294) i Indeks incipita (295—297).

Album slika koji je sastavni dio druge knjige obuhvaća 133 slike rukopisa u omjeru 1 : 1. Primjeri su poredani po kronološkom kriteriju. Iz istog rukopisa donosi se i više od jedne fotografije, ako je rukopis pisan od više ruku te fotografije predstavljaju paleografsku vrijednost. U izboru slika osim paleografskog kriterija, koji je osnovni, dolazi do izražaja izbor po lokalitetima odakle su spomenici. Na taj način ova knjiga svojim izborom primjernih slika može se smatrati jedinim pristupačnim priručnikom za učenje razvoja hrvatske glagoljice.

Ovih nekoliko redaka ne može ni izdaleka čitaocu predočiti sav materijal niti mu dati ni približnu sliku opsežnosti truda koji je autor uložio da iziđe sa sigurnim i jasnim rezultatima. Svima nam je jasno da ova zbirka predstavlja osnovni fond glagoljskih rukopisa. U njoj se nalaze uglavnom sve vrste srednjovjekovnog i mlađeg štiva. Treba istaći da je ova knjiga rukovođ u glagoljskom materijalu za našu književnu i kulturnu povijest kao i za ekonomsku i raznovrsnu društvenu povijest. Prof. Štefanić nas je ovim djelom veoma zadužio.

Nevenka Linarić

ВЛАДИМИР МОШИН, Ђирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Копитарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани, Народна библиотека Србије, Опис јужнословенских ћирилских рукописа, Тсм I, Уредник: Димитрије Богдановић, Српска књижевна задруга, Београд 1971, str. V—VII, 3—206 + 202 table.

Словенски ракописи во Македонија, подготвил ВЛАДИМИР МОШИН во соработка со Лидија Славева, Салтана Кроневска и Јованка Јакимова, Архив на Македонија, Скопје 1971, str. 7—429 + 174 table (u drugoj knjizi).

Upada u oči velika aktivnost prof. Vl. Mošina na području inventiranja i opisivanja ćirilskih rukopisa po cijeloj Jugoslaviji.\* Osvrćući se potanje na posljednje dvije publikacije s toga područja ne možemo a da ne bacimo pogled na dosadašnju njegovu sličnu djelatnost, njezin smisao i kvalitet.

Neumorni prof. Vl. Mošin počinje ostvarivati svoje planove na rješavanju neodgodivih, temeljnih zadataka na poslu registracije fondova južnoslavenskih ćirilskih spomenika kada je 1947. god. postao vršilac dužnosti direktora Historijskog instituta JAZU u Zagrebu. Tada je on organizirao sistematsko sređivanje sviju kolekcija Arhiva JAZU: obnov-

---

\* Cf.: Vj. Štefanić, Vladimir Mošin o 75. godini života, Slovo 18—19, Zagreb 1969, str. 141—154 (biografija i bibliografija do 1969).

ljeni su katalogi rukopisa, registrirana je cijela stara zbirka arhivalija i raznih novijih ostavština, restaurirano je mnogo rukopisa u novoosnovanom laboratoriju, pristupilo se sistematskom prikupljanju vodenih znakova (filigrana), pristupilo se suvremenom i opširnijem opisivanju rukopisa. Kao prvi rezultat rada izašao je iz štampe Mošinov Opis ćirilskih rukopisa JAZU, 1. dio (Album) 1952. i 2. dio (Opisi) 1955. Istodobno Mošin je uzeo u katalogiziranje i opisivanje i druge zbirke ćirilskih rukopisa. Iz Mošinovih izvještaja o naučnim putovanjima štampanih u Ljetopisima JAZU u razdoblju između 1954. i 1959. god. možemo nazrijeti koliki je broj arhiva već tada pregledao. Bio je to najprije Bogišićev arhiv u Cavtatu. Katalogizirao je njegove rukopise i štampano katalog. Pregledao je arhive: Srijemske Mitrovice, Beograda, Peći, Dečana, Cavtata i Dubrovnika. Usput izdaje katalog rukopisa Muzeja Srpske crkve u Beogradu; obišao je zatim još Gračanicu, Dečane, Plevlja, Cetinje i Krku i istodobno korigirao kronologiju rukopisa manastira u Cetinju.

Radeći na opisivanju rukopisa Mošin istodobno marljivo prikuplja gradivo za album filigrana i proučava ornamentiku južnoslavenskih rukopisa, što sve služi za datiranje i identificiranje rukopisa.

Opis ćirilskih rukopisa Sjeverne Dalmacije štampan je u Starinama JAZU 48, Zagreb 1958. (u suradnji s M. Radekom), a Istoriski zapisi iz Cetinja iste godine štampani mu kratak opis ćirilskih rukopisa manastira sv. Trojice kod Plevlja.

Kad je Moskovski kongres 1958. god. i njegova Tekstološka komisija potvrdila prijeku potrebu da se na međunarodnom planu pristupi katalogiziranju rukopisa, prof. Mošin već ima izrađenu metodu katalogizacije i opisa. Ona uključuje razne aspekte po kojima se određuje rukopis, a to su: ukrasi (ornamentika), paleografska karakteristika, jezična redakcija, sadržaj rukopisa, vodeni znaci rukopisa pisanih na papiru i dr. Prof. Mošin je naročito usavršio metodu datiranja spomenika, te je u tom smislu veoma zaslužan što je ispravio mnoge starije pogreške u datiranju.

Nakon stupanja u mirovinu 1959. god. preuzima rukovođenje sistematskog opisivanja ćirilskih rukopisa u Jugoslaviji. Taj rad odvijao se isprva u okviru Arheografske komisije Savjeta za kulturu Srbije, a od 1961. god. u Arheografskom odeljenju Narodne biblioteke u Beogradu.

Ne navodeći tačnije podatke nanizat ćemo samo sumarno radove Vl. Mošina na opisivanju i na dodirnim temama te djelatnosti koji niču iz godine u godinu. Opći katalog zbirki ćir. rukopisa na teritoriju Bosne i Hercegovine (u suradnji sa S. Traljićem) štampan je 1959. god.; rukopisi manastira Morače dobili su opis 1960. god.; novi potpuni opis ćir. rukopisa u manastiru Nikoljcu kod Bijelog Polja ide u 1961. god. Iste godine opisani su i rukopisi Narodnog muzeja u Ohridu.

O pitanju generalnog kataloga južnoslavenskih rukopisa raspravlja 1963. god. u Ivšićevu zborniku. Potpuni opis zbirke ćir. rukopisa i pisama Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu štampan je 1964. god., a 1965. god. štampa radnju o zbirka rukopisa u Jugoslaviji gdje pregledno informira o stanju zbirki nakon drugog svjetskog rata u Trudy Otd. drevn. rus. lit., XXI.

U uskoj je vezi s izdavanjem opisa i radnja iz područja paleografije o tipovima pisma u ćirilici iz 1965. god. kao i Paleografski album izdan u Skoplju 1966. god.

U 1969. god. opisuje Mošin rukopise Pečke patrijaršije i Crkve u Dubokom Potoku i sv. Nikole u selu Đurakovcu. Iste je godine izašao i potpuni opis Kopitareve zbirke slavenskih rukopisa Narodne i univerzitetske knjižnice u Ljubljani.

U 1971. god. izlaze Mošinove dvije u naslovu navedene edicije o kojima želimo pobliže informirati čitaoce. To su u prvom redu opisi ćirilskih rukopisa Muzeja Srba u Hrvatskoj, sada Odjela Srba u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu kao i ponovno izdanje na hrvatskosrpskom jeziku Kopitareve zbirke ćirilskih rukopisa Univerzitetske biblioteke u Ljubljani.

Str. V—VII Opisa sadrži Uvod iz pera D. Bogdanovića, načelnika Arheografskog odeljenja Narodne biblioteke u Beogradu. On nas informira o historijatu rada i organizacionoj osnovi programa opisa rukopisa, o elementima u metodi opisa te o načelnim planovima rada na daljnjem opisivanju ćirilskih rukopisa u zemlji i inozemstvu.

Zbirka Povijesnog muzeja\* je formirana nakon drugog svjetskog rata 1946. god. kada je osnovan Muzej Srba u Hrvatskoj. Zbirka se sastoji velikim dijelom od rukopisa spašenih od rata. Oni su od 1941. god. čuvani u trezoru Sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Muzeju za umjetnost i obrt također u Zagrebu, a pripadaju području SR Hrvatske, te od manjeg broja kasnije nabavljenih rukopisa. Zbirka broji 86 spomenika koji su nekada pripadali raznim manastirskim ili vladičanskim bibliotekama u Hrvatskoj. Za pet spomenika se nije mogla odrediti provenijencija, a šest ih je nabavljeno kasnije. Najviše rukopisa ove zbirke potječe iz manastira Orahovice (27), zatim redom iz manastira Gomirje (14), vladičanstva u Pakracu (10), manastira Lepavine (9), vladičanstva u Plaškom (6), iz parohijskih crkava u Kostajnici (5), Petrinji (2), Karlovcu (2), Plavni (1), Obrovcu (1), Majaru (1), Škarama (1), Kolariću (1).

U uvodnom tekstu Opisa autor napominje opseg zahvata koji je bio učinjen pri katalogizaciji zbirke kao i stručnu literaturu u kojoj se nalaze podaci o rukopisima navedenih zbirki. Navodi se popis rukopisa s rednim brojem novonastale zbirke, mjesto porijekla rukopisa sa starom signaturom, sadašnja signatura, dok se kod štampanih knjiga koje su uzete u obzir zbog rukopisnih dodataka ili umetaka stavlja posebna oznaka: štamp. Opis rukopisa sastoji se iz ovih elemenata: signatura, naslov rukopisa, vanjski izgled, podaci o autoru, mjestu, vremenu postanka, o pismu i jeziku, iluminaciji i uvezu; slijedi detaljni pregled sadržaja, svi zapisi, historijat i literatura o rukopisu.

Rukopisi su razvrstani tematski, a unutar teme svrstani su po hronološkom redu. Glavne su tematske skupine: »Tetravasilion« (carostavnik), četveroevanđelja, apostoli, mineji zbornici, oktoisi, triod, služabnici s do-

---

\* VI. Mošin je autor kataloga zbirke Povijesnog muzeja: Stari rukopisi Srba u Hrvatskoj od XIII do XX stoljeća (Povijesni muzej Hrvatske Zagreb, Odjel Srba u Hrvatskoj, Katalog muzejskih zbirki IV, Urednik: dr Ljelja Dobronić) Zagreb 1970, str. 5—68 + 8 fotografija. Ocjenu kataloga v. u Vjesniku bibliotekara Hrvatske, God. XVII, broj 3—4, Zagreb, 220—222.

dacima iz trebnika, psaltiri s posljedomanjem, psaltiri, trebnici, službe osvećenja hrama, časoslov s akatisnikom, ukaz o troparima i kondacima, zbornici molitava, život sv. Save od Teodosija, tipici, pravila manastira, evanđelja, Zlatoustove besjede, zbornik, metafrast, parenesis Jefrema Sirina, ljetopis, bogoslovski zbornici, protokol crkve, pomenici, ljekaruša, gramatika i aritmetika.

Na str. 185—204 nalaze se registri. U prvom redu dolazi Pregled rukopisa po redakcijama. U zbirci Povijesnog muzeja nalaze se rukopisi ovih redakcija: vlaške (1), moldavske (3), ruske i crkvenoslavenske (32), srpske (61). Preostali rukopisi donose se u pregledu po jeziku; radi se naime o mlađim rukopisima ili štampanim knjigama. Hronološki pregled rukopisa Povijesnog muzeja (uključujući u broj rukopisne dodatke) daje ovu sliku: druga pol. 13. st. (1), 13. st. (1), kraj 14—poč. 15. st. (1), 14. st. (5), 16. st. (39), 17. st. (27), 18. st. (28), 19. st. (6), 20. st. (1). Preglednost materije povećava Indeks signatura koji naporedo donosi: Signaturu u zbirci, Redni broj opisa i oznaku provenijencije rukopisa. Knjiga je opskrbljena Predmetnim registrom, Registrom ličnih imena i Registrom geografskih imena.

Ovo je prvi opis rukopisa ove zbirke. Pojedine prijašnje zbirke iz kojih je sastavljena ova nova zbirka imale su samo svoje inventare od kojih nijedan nije objavljen.

U ovoj je zbirci najstariji rukopis Fragment Oktoiha (ili posnog trioda) ruske redakcije XIII. st., a najstariji rukopis srpske redakcije Četveroevanđelja iz Lepavine, druga pol. XIII. st. Iz XIV—XV. st. sačuvano je pet rukopisa koji su opisani pod ovim rednim brojem: 3, 35, 1, 4, 31.

Posebna knjiga prvoga toma sadrži paleografski album. Osnovno načelo pri sastavljanju albuma bio je kronološki poredak rukopisa. Nastojalo se da se reprodukcijom donesu u načelu primjeri iz svih rukopisa, a osim toga da budu zastupljeni i svi pisari. Većina reprodukcija donesena je po mogućnosti u originalnoj veličini.

Drugi dio knjige predstavlja opis zbirke slavenskih rukopisa Jerneja Kopitara koja je poslije njegove smrti prešla u ljubljansku Licejsku biblioteku, a sada se čuva u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci u Ljubljani. Ova zbirka predstavlja jednu od najstarijih zbirki ćirilskih rukopisa. Pojedini primjerci zbirke poslužili su kao predmet studija mnogim učenjacima. Najvredniji rukopis zbirke je Suprasalski kodeks, jedan od najstarijih spomenika ćirilске književnosti: čti-minej za mart, staroslavenske redakcije XI. st. Autor se u uvodnom članku kritički osvrće na dosadašnje radove koji se odnose na ovu zbirku. On ističe da njegovo istraživanje ne rezimira dosadašnje rezultate, već predstavlja nov pokušaj samostalnog proučavanja zbirke. Posebna je pažnja posvećena paleografskoj i jezičnoj analizi spomenika i preciznijem datiranju primjenom metode prema vodenim znacima. Kontramärke su proučene pomoću građe iz autorove zbirke. Obrađena je karakteristika iluminacije i opisan uvez. Citirani su svi zapisi. Zbog svog porijekla zbirka je nehomogena. Ona broji 34 jedinice. U taj broj ide i jedan glagoljski zbornik hrvatske redakcije XV. st. (opis u Milčetića, 85), a pored toga uključen je i jedan fragment četveroevanđelja s kraja XIII—poč. XIV. st. iz Ljubljanske univerzitieske biblioteke.

Razvrstani po redakcijama rukopisi daju slijedeću sliku: bugarske (1), makedonske (1), srpske (22), staroslavenske (2), hrvatske (1) spomenik. Iz XI. st. ima jedan već spomenuti Suprasaljski rukopis o kome se u opisu donosi cijela studija, iz XIII. st. (1), iz XIII-XIV. st. (2), iz XIV. st. (3), XV. st. (2), ostalo su mlađi spomenici. Zbirka u tematskom smislu sadržava: četveroevanđelja, apostol (aprakos), psaltir s posljedomnijem, psaltir s paraklisom Bogorodice, oktoih — posni triod, bogorodičnik, trebnik, minej, prolog, parenesis, dioptru, zbornik »Zlatoust«, zbornik »Damaskin«, nomokanon, prepis Dušanova zakonodavstva, Slovenački Skalarjev rukopis, bilježnicu V. Vodnika za slovensku paleografiju, sastav o odgoju djece i još neke manje važne rukopise.

Paleografski album reproducira izabrane tekstove po već spomenutim kriterijima. Na kraju paleografskog albuma nalazi se indeks reprodukcija koji sadrži redni broj opisa uz broj table u albumu i to posebno rukopisa Povijesnog muzeja, a posebno Kopitareve zbirke. Na kraju je spisak reprodukcija po nazivima rukopisa kojemu je dodan redni broj u albumu.

Prof. Mošin djeluje već otprilike pet godina na području SR Makedonije i Opisi makedonskih spomenika plod su njegove organizatorske sposobnosti. U opise ovih rukopisa uvodi nas autor vrlo informativnim predgovorom u kojemu — prateći historijska zbivanja od najstarijih vremena kada je Makedonija bila kolijevka slavenske pismenosti do njezinog uklapanja u SFR Jugoslaviju — obrazlaže zašto je sačuvan tako mali broj rukopisa makedonske redakcije (srednjovjekovna samo četiri) u Makedoniji. Rukopisi su iz Makedonije raznim putevima i raznim posredovanjima dospjeli u Prag, Ljubljanu, Moskvu, Zagreb, Odesu, Leningrad, Carigrad, Sofiju itd.

Rad na popisu i opisu rukopisa u Makedoniji odvijao se u krilu Arhiva Makedonije. Nakon trogodišnjeg napora registrirana su 152 rukopisa i 58 dokumenata, zapisa i pisama — ukupno 210 jedinica. U ovom su opisu obuhvaćene rukopisne zbirke ili pojedini spomenici iz 14 fondova, a to su: 1) Arhiv na Makedonija, 2) Narodna i univerzitetska biblioteka Skopje, 3) Filozofski fakultet Skopje, 4) Institut za makedonski jezik Skopje, 5) Skopska mitropolija Skopje, 6) Hram sv. Bogojavlenija, Prilep, 7) crkva s. Ropotovo Prilepsko, 8) Manastir sv. Jovan Preteča Bigorski, 9) Manastir sv. Prečista — Krninovo Kičevsko, 10) Naroden muzej Ohrid, 11) Istoriski arhiv Ohrid, 12) Istoriski arhiv Titov Veles, 13) Stojmir Popovski, s. Manastir Dolenci, Kičevsko, 14) selo Lavčani, Kičevsko.

Metodologija opisa odgovara ranijim opisima prof. Mošina. Crkvenoslavenski tekst štampan je modernim slogom, a u nj su umetnuta slova iz crkvene ćirilice.

U sadržaju se navodi 29 različitih tematskih vrsta: 1. Evangelija, 2. Apostoli, 3. Mineji, 4. Praznični mineji, 5. Oktoisi, 6. Triodi, 7. Pentikostari, 8. Služebnici, 9. Trebnici, 10. Časoslovi, 11. Psaltiri, 12. Liturgijski zbornici, 13. Službe, 14. Službe svetiteljima, 15. Kanoni, 16. Akatisti, 17. Molitve iz trebnika, 18. Pomenici, 19. Žitija, 20. Prolozi, 21. Paterici, 22. Djela crkvenih otaca, 23. Zbornici, 24. Bogoslovni i drugi poučni sastavi, 25. Apokrifni, crkvene pjesme i dr. apokrifna djela, 26. Erminije, 27. Irmologij, 28. Dokumenti i 29. Zapisi (u štampanim knjigama).

Najstariji spomenici idu u XIII. st. (2), u XIV. (23), XV. (24), i dalje do u XIX. st.

Rukopisi su pisani makedonskim, srpskim, hrvatskim, bugarskim, crkvenoslavenskim, rumunjskim, ruskim i grčkim jezikom. Neki su rukopisi pisani miješanim recenzijama srpsko-makedonskom i bugarsko-makedonskom. Rukopisi ove zbirke iz XIII. st. su makedonske recenzije, dok su rukopisi XIV st. srpske recenzije, što je vezano uz pojavu penetracije srpskih monaha u makedonske manastire za vrijeme srpskog kralja Milutina, koji su slavizirali bizantske regije.

U knjigu opisa je priloženo XXXV tabli na kojima su crteži vodenih znakova.

Na kraju je katalog po sadržaju rukopisa, Registar imena, Registar imena mjesta, Registar imena manastira, crkvi i hramova u kojima se nalaze rukopisi.

Druga knjiga ovog djela sadrži faksimile na 174 stranice. Po broju stranica već se može zaključiti da je donesen veliki broj primjera koji su razvrstani po hronološkom redu.

Ne treba posebno isticati od kolike su važnosti ovi temeljni radovi za sve one koji se bave rukopisnom građom. Pogotovo je to dobitak, ako je posao bio u rukama vrijednih stručnjaka čiji su dugogodišnji napori dali plodne rezultate.

Nevenka Linarić

КИРИЛ СОЛУНСКИ. Симпозиум 1100-годишнина од смрти на Кирил Солунски (Скопје-Штип 23—25 мај 1969). Скопје 1970, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, knj. I (str. 293), II (str. 430).

Obljetnici smrti Konstantina-Ćirila (1969), tvorca prvoga slavenskog pisma i začetnika slavenske kulturne i književne povijesti, jugoslavenska slavistička znanost poklonila je veći interes i znatniji znanstveni prilog nego 1100. obljetnici slavenske misije Solunske braće (1963). Proslava ovog datuma dala je više vrijednih izdanja, izložaba i dva simpozija: jugoslavenski simpozij održan u Skopju i Štipu od 23. do 25. svibnja 1969. god. i međunarodni simpozij »Glagoljica — jedanaest stoljeća jedne velike tradicije«, održan u Zagrebu, Istri, na Krku i u Senju od 22. do 28. rujna iste godine.

Publikacija o kojoj govorimo objavila je referate s makedonskog simpozija. To je zbornik u dvije obimne knjige, koji je izdao organizator simpozija Makedonska akademija nauka i umjetnosti, a uredio urednički odbor u sastavu: V. Iljoski, V. Mošin, H. Polenaković (glavni urednik) i Radmila Ugrinova-Skalovska. Izdanje sadrži 51 prilog, a autori su, uz mali izuzetak, jugoslavenski znanstvenici, stručnjaci za različita znanstvena područja: povjesničari, kulturni i književni povjesničari, lingvisti, povjesničari umjetnosti, arheolozi, muzikolozi. Građa u zborniku podijeljena je u dvije sekcije: A (knj. I: arheologija, historija, historija literature, historija umjetnosti) i B (knj. II: lingvistika, paleografija, filologija), a članci se unutar sekcija nižu abecednim redom.

# SLOVO

**22**

**ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU**

**ZAGREB 1972**

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA  
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11  
ODGOVORNI UREDNIK: VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ

BR. 22

Za redakcioni odbor  
uredio  
VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ